

mgr Katarzyna Tarnowska

doktorantka w Katedrze Prawa Karnego Materialnego

Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego

Autoreferat rozprawy doktorskiej
pt. Prawnokarne i polityczno-kryminalne aspekty
przestępstwa niealimentacji

Promotor: prof. dr hab. Zofia Sienkiewicz

Wrocław 2021 r.

1. Wprowadzenie – wybór tematu rozprawy doktorskiej

Przestępstwo niealimentacji należy do najczęściej popełnianych czynów zabronionych, spośród przestępstw skierowanych przeciwko rodzinie i opiece. Wysiłki polskiego ustawodawcy ukierunkowane na ochronę rodziny, a w szczególności zabezpieczenie jej potrzeb materialnych, póki co, nie przynoszą oczekiwanych rezultatów. Zagadnienie to jest przedmiotem ożywionych dyskusji, nasilających się przy okazji kolejnych nowelizacji Kodeksu karnego i ustaw należących do innych dziedzin prawa, mających za przedmiot ochronę rodziny. Pomimo upływu lat, powraca wciąż kwestia dotycząca funkcji prawa karnego w zabezpieczeniu prawidłowej realizacji obowiązku alimentacyjnego i pomocy osobom uprawnionym. Następujące po sobie nowelizacje Kodeksu karnego: pierwsza z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2015 r., poz. 396) oraz druga z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (Dz. U. z 2017 r., poz. 952), odbiły się szerokim echem w doktrynie prawa karnego, a ich wpływ na przestępstwo niealimentacji jest niekwestionowany, zwłaszcza drugiej noweli, regulującej wprost konstrukcję normatywną art. 209 k.k.

Kwerenda przeprowadzona w polskiej literaturze prawa karnego, ukazała wielość publikacji dotyczących przestępstwa niealimentacji, wśród których szczególne znaczenie ma monografia Z. Siwika: „Przestępstwo niealimentacji ze stanowiska polityki kryminalnej”, poświęcona przestępstwu uporczywego uchylania się od alimentów oraz opracowanie monograficzne D.J. Sosnowskiej „Alimenty a prawo karne. Praktyka wymiaru sprawiedliwości”. Obie prace, choć kompleksowe, powstały na gruncie poprzednio obowiązującego stanu prawnego i w związku z tym stosunkowo duża część poruszanych w nich zagadnień posiada walor co najwyżej historyczny, nie uwzględniając zmian dokonanych w wyniku wejścia w życie ustawy nowelizującej z 2015 r. i z 2017 r. Aktualne informacje zawierają rozprawy doktorskie autorstwa M. Dubiela oraz Ł. Rosiaka i choć odnoszą się do aktualnego stanu prawnego, to jednak ukazują przestępstwo niealimentacji z innej perspektywy, niż przyjęta w niniejszym opracowaniu.

Referowana rozprawa doktorska jest pogłębioną analizą przestępstwa uchylania się od alimentów (art. 209 k.k.) od strony prawnokarnej i polityczno-kryminalnej, stanowiąc próbę kompleksowego ukazania zjawiska niealimentacji. Ograniczenie się w jej rozważaniach jedynie do ewolucji stanu prawnego, byłoby zbyt i zdecydowanie niewystarczającym

uproszczeniem, stąd niezbędne stało się przeprowadzenie badań stanowiących odpowiedź na wiele zagadnień, jakie pojawiły się w związku z wpływem obu wymienionych wyżej nowelizacji na funkcjonowanie wprowadzonych instytucji prawa karnego, dotyczących przestępstwa uchylania się od alimentów. Niniejsza rozprawa, obok zdefiniowanych już zagadnień, zawiera analizę regulacji dotyczących przestępstwa niealimentacji w aspekcie dogmatycznym i historycznym, a także wielu innych norm z części ogólnej Kodeksu karnego, koncentrując się - co do zasady - na krytycznej ocenie często nieprzemyślanych i dokonywanych w pośpiechu, bez należytej konsultacji ze środowiskami akademickimi, zmian legislacyjnych. W trakcie rozważań dokonywanych w rozprawie, nieodzowne stało się odwołanie do historycznych aspektów zmieniających się regulacji prawnych, a także zagadnień systemowych związanych z przestępstwem niealimentacji. Z uwagi na dość słabo wyeksponowaną w literaturze przedmiotu skuteczność nowych rozwiązań prawnych związanych z rozważanym występkiem, należało dokonać zestawienia analizy teoretycznej z badaniami statystycznymi na płaszczyźnie ich stosowania w praktyce jurydycznej. Proponowane ujęcie w możliwie pełny sposób ukazuje obraz statystyczny przestępstwa niealimentacji w ogólnej strukturze przestępczości w Polsce.

2. Pytania i problemy badawcze

Najważniejszym celem badawczym pracy stała się analiza kształtu normatywnego przestępstwa niealimentacji, a także przyjętych założeń polityki kryminalnej, jakie postawił obecnie przed organami ścigania i organami wymiaru sprawiedliwości polski ustawodawca w zakresie zabezpieczenia materialnego rodziny. Chodzi o odpowiedź na zasadnicze pytanie, czy prawo karne w obecnym kształcie jest nieodzowne dla ochrony interesów osób uprawnionych oraz czy spełnia istotną rolę w prewencji indywidualnej i generalnej. Ponadto w ramach wyznaczonego celu nadrzędnego, nieodzowne było udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy prawo karne ma względem prawa cywilnego i administracyjnego charakter wyłącznie subsydiarny czy przeciwnie - pierwszoplanowy, a w razie twierdzącej odpowiedzi na tak postawione pytanie, jakie są cele aktualnej polityki karnej z perspektywy sprawcy i ofiary przestępstwa niealimentacji.

W ramach tak zdefiniowanego celu nadrzędnego, istotnego znaczenia nabierają dwa, szczegółowe cele rozprawy:

1. Pierwszy z nich odnosi się do oceny skuteczności nowelizacji Kodeksu karnego z 2015 r. w zakresie struktury orzekanych kar, względem sprawców przestępstwa niealimentacji. Jego weryfikacji dokonano poprzez odpowiedź na pytania, będące jednocześnie celami dodatkowymi pracy, dotyczącymi:
 - 1) wpływu nowelizacji z 2015 r. na strukturę orzekanych kar, w szczególności kary ograniczenia wolności i kary grzywny,
 - 2) wpływu nowelizacji z 2015 r. na spadek liczby orzekanej kary pozbawienia wolności, w tym spadek bezwzględnej kary pozbawienia wolności,
 - 3) dynamiki orzekania warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności za występki z art. 209 k.k.,
 - 4) zmiany sposobu wykonywania kar, poprzez wzrost liczby kar wykonywanych w systemie dozoru elektronicznego i spadek liczby kar wykonywanych w warunkach izolacji więziennej,
 - 5) rezygnacji z dotychczasowego celu polityki karnej polegającej na stosowaniu odpowiednio dolegliwej dla skazanego reakcji karnej, na rzecz kompensacji szkody wyrządzonej przestępstwem.
2. Drugi cel szczegółowy dotyczy oceny skuteczności uregulowań prawnych, dokonanych ustawą nowelizującą art. 209 k.k. z 2017 r. w zakresie zaniechania przerzucania ciężaru utrzymania osób uprawnionych do świadczeń alimentacyjnych na organy państwa, przy jednoczesnym dążeniu do wyeliminowania tudzież znacznego zredukowania przestępstwa niealimentacji w ogólnej strukturze skazań. Tak sformułowany cel, wymagał odpowiedzi na pytania będące jednocześnie celami dodatkowymi w zakresie:
 - 1) wpływu nowelizacji z 2017 r. na wzrost skuteczności egzekucji świadczeń alimentacyjnych,
 - 2) wpływu nowelizacji z 2017 r. na występki z art. 209 k.k., przejawiającej się w spadku liczby spraw wszczynanych o przestępstwo niealimentacji i prawomocnych skazań w ogólnej strukturze skazań za ogół przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego.

3. Metodyka rozprawy

Przeprowadzona w rozprawie analiza, wymagała posłużenia się różnorodnymi materiałami oraz źródłami, pośród których najbardziej istotną rolę przypisać należy:

1. monografiom oraz artykułom, a także innym publikacjom zgromadzonym w ramach pracy,
2. aktom normatywnym regulującym problematykę prawa karnego materialnego oraz innych dziedzin prawa, w tym prawa administracyjnego, cywilnego i ubezpieczenia społecznych,
3. uchwałom i wyrokom Trybunału Konstytucyjnego, Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego, postanowieniom Sądu Najwyższego i sądów powszechnych oraz wyrokom sądów powszechnych i wojewódzkich sądów administracyjnych,
4. danym statystycznym opublikowanym lub ujawnionym w ramach dostępu do informacji publicznej, a pochodzącym z Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej, Ministerstwa Sprawiedliwości, Centralnego Zarządu Służby Więziennej, Najwyższej Izby Kontroli, Biura Informacji Gospodarczej, baz SIP LIBRA 2,5 Prokuratury Krajowej, Policyjnego Systemu Statystyki i Przestępczości TEMIDA z Komendy Głównej Policji (do 2013 r.) oraz Krajowego Systemu Informacji Policji (od 2013 r.), baz Głównego Urzędu Statystycznego i Centrum Badania Opinii Społecznych, a także od Rzecznika Praw Obywatelskich.

4. Zagadnienia metodologiczne

Jeśli chodzi o aspekt metodologiczny rozprawy oraz kierując się mnogością wyodrębnionych w niej płaszczyzn analizy poszczególnych zagadnień, przyjęto w pracy zasadę pluralizmu metodologicznego. Najbardziej doniosłe miejsce przypada metodzie interpretacji humanistycznej, pośród której dominuje metoda nazywana w piśmiennictwie formalno-dogmatyczną lub prawno-dogmatyczną, przy pomocy której przedstawiono normatywny kształt regulacji dotyczącej przestępstwa uchylania się od alimentów. Poczesne miejsce przypada też metodzie historycznej, dzięki której ukazano ewolucję zmian legislacyjnych odnoszących się do rozważanego przestępstwa. Metodę prawno-porównawczą, rozumianą jako porównywanie norm prawnych przynależnych do poszczególnych gałęzi prawa w ramach jednego systemu prawa polskiego, zastosowano w celu ukazania różnorodnych uregulowań

dotyczących obowiązku alimentacyjnego w obszarach prawa karnego, administracyjnego i rodzinnego. Dzięki metodzie empirycznej, rozumianej jako metoda analizy statystycznej ustalono praktykę stosowania prawa w odniesieniu do przestępstwa niealimentacji, przy czym dokonano tego kierując się przede wszystkim zdefiniowanymi celami badawczymi, służącymi udzieleniu odpowiedzi na pytania, co do realizacji poszczególnych założeń związanych z niniejszą rozprawą. Analizę statystyczną wzbogacono o niewątpliwie przejrzystą technikę ilustracyjną (wykresy), czyniąc to zgodnie z wytycznymi techniki ilościowej i eksploracyjnej.

5. Struktura pracy

Rozprawa doktorska składa się z 9 rozdziałów, poprzedzonych Wstępem zawierającym poszczególne cele badawcze i założenia, a kończy się Zakończeniem, w którym przedstawiono wnioski o charakterze teoretyczno-praktycznym oraz odpowiedzi na pytania sformułowane w ramach zdefiniowanych celów badawczych. W Zakończeniu przedstawiono postulaty *de lege lata* i postulaty *de lege ferenda*, dotyczące przestępstwa uchylania się od alimentów. Na końcu pracy została umiejscowiona jej bibliografia, składająca się z 655 opracowań (monografii i artykułów), wykorzystanych aktów normatywnych oraz orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego, Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego, sądów powszechnych i wojewódzkich sądów administracyjnych, a także zawierająca zestawienie innych źródeł i baz danych. Przyjęta struktura pracy stanowi odzwierciedlenie jej tematyki, uwzględniając zarówno zagadnienia prawnokarne jak i polityczno-kryminalne, dotyczące przestępstwa uchylania się od alimentów.

Rozdział I pracy obejmuje rozważania dotyczące prawnego charakteru obowiązku alimentacyjnego, z punktu widzenia przepisów prawa rodzinnego. Analiza treści, w tym zakres rozumienia powyższego obowiązku, zostały dokonane w oparciu o przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, jako że żadna norma prawa karnego nie zawiera legalnej definicji tego pojęcia. W rozdziale tym przedstawiono krąg osób zobowiązanych w pierwszej i w dalszej kolejności do realizowania obowiązku alimentacyjnego, pełniących względem osób uprawnionych rolę gwaranta.

W rozdziale II przeprowadzono analizę rozwiązań prawnych przewidzianych w ustawie z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (Dz. U. z 2007 r., poz. 1378). Rozważania dotyczące aktualnego stanu prawnego, poprzedzono odwołaniem się do historycznych aspektów pomocy państwa realizowanej względem osób, które z uwagi na wiek

nie są w stanie samodzielnie zaspokajać swoich niezbędnych potrzeb życiowych. W rozdziale tym przedstawiono również katalog obowiązków nakładanych na dłużnika alimentacyjnego, służących ustaleniu przyczyn niepłacenia alimentów i podjęciu stosownych działań aktywizujących. Sporą część uwagi poświęcono dwóm, wykluczającym się orzeczeniom Trybunału Konstytucyjnego w przedmiocie zatrzymania prawa jazdy dłużnikom alimentacyjnym. W końcowej części rozdziału dokonano analizy przyczyn wadliwości obowiązującego stanu prawnego.

Rozdział III ukazuje przestępstwo niealimentacji w perspektywie poprzednio obowiązujących porządków prawnych, tj. pod rządem Kodeksu karnego z 1932 r., Kodeksu karnego z 1969 r. oraz Kodeksu karnego z 1997 r. do czasu wejścia w życie ustawy nowelizującej brzmienie art. 209 k.k. z 2017 r. Dość szczegółowo przedstawiony rys historyczny – znamion: „złośliwości”, „uporczywości” oraz „doprowadzenia na nędzy lub konieczności korzystania ze wsparcia”, stanowi niezbędne wprowadzenie do rozdziału następnego, mającego za przedmiot przestępstwo niealimentacji w aktualnym stanie prawnym. W dalszej kolejności zawarto rozważania dotyczące rozumienia pojęcia „podstawowych potrzeb życiowych”. Z uwagi na przyjętą konstrukcję pracy i szczegółową analizę znamienia „uchyla się” dokonaną w rozdziale IV, w niniejszym fragmencie rozprawy ukazano przedmiotowe zagadnienie jedynie w niezbędnym zakresie, unikając zbędnych powtórzeń.

W rozdziale IV omówiono aktualny stan prawny dotyczący przestępstwa niealimentacji po nowelizacji ustawą z 2017 r., a punktem wyjścia stało się przedstawienie rozumienia dobra prawnego chronionego normą art. 209 k.k. Dalej ukazano zmianę normatywną przestępstwa uchylania się od alimentów, polegającą na wyodrębnieniu dwóch jego typów: podstawowego w § 1 art. 209 k.k. oraz kwalifikowanego w § 1a art. 209 k.k. od strony przedmiotowej oraz miejsca popełnienia analizowanego występku. Następnie skoncentrowano się na skutkach wyeliminowania z opisu czynu znamienia „uporczywości”, na rzecz obiektywnego kryterium kwotowo–czasowego w postaci zaległości stanowiącej równowartość 3 świadczeń okresowych, a w przypadku świadczenia innego niż okresowe, w razie powstania zaległości odpowiadającej co najmniej 3 miesiącom. W rozdziale tym dokonano analizy nowo wprowadzonych instytucji, nieznanych dotychczas w przypadku przestępstwa niealimentacji, takich jak: niepodleganie karze (art. 209 § 4 k.k.) oraz odstąpienie od jej wymierzenia (art. 209 § 5 k.k.). W dalszej części przedstawiono obecny katalog źródeł obowiązku alimentacyjnego, który w następstwie wyeliminowania ustawy, budzi szerokie wątpliwości zarówno w doktrynie jak i w judykaturze

prawa karnego. Ten fragment pracy zakończono, odwołując się do intertemporalnych aspektów przestępstwa uchylania się od alimentów.

Rozdział V pracy w całości poświęcono zagadnieniom zaniechania oraz treści i źródeł obowiązków gwaranta. Analizą objęto skutek uchylania się od alimentów, jednak z wyraźnym przesunięciem akcentów na dogmatyczny aspekt rozważań dotyczących „narażenia” i przy jednoczesnym pominięciu znamienia „podstawowych potrzeb życiowych”, będącego przedmiotem analizy w rozdziale III i IV rozprawy. Pojęcie „narażenia” zestawiono z pojęciem „niebezpieczeństwa”, ukazując wzajemną relacją pomiędzy nimi. W dalszej części ustosunkowano się do kwestii przyczynowości zaniechania, przedstawiając liczne stanowiska przedstawicieli nauki prawa karnego, a rozważania zamknięto analizą źródeł i treści obowiązku gwaranta w przypadku występku z art. 209 k.k. To ostatnie zagadnienie ma szczególne znaczenie z punktu widzenia tematyki niniejszej pracy i dostrzegając jego doniosłość, analizie poddano wybrane normy prawa cywilnego, statuujące obowiązki gwaranta w perspektywie dopuszczalności stawiania zarzutu niedopełnienia obowiązku alimentacyjnego z art. 209 k.k.

W rozdziale VI dokonano analizy zagrożenia ustawowego za przestępstwo niealimentacji. Rozważania otwiera kara grzywny, najłagodniejsza spośród wszystkich kar przewidzianych za analizowany występki, następnie kara ograniczenia wolności, szczególnie preferowana w przypadku tzw. przestępstw lżejszych, a zmyka najsurowsza z nich - kara pozbawienia wolności. Dalej ukazano charakter normatywny zmiany zagrożenia za przestępstwo niealimentacji, dokonanej w wyniku nowelizacji z 2017 r., a polegającej na tym, że za typ podstawowy tego występku przewidziano karę pozbawienia wolności do 1 roku, a w przypadku wystąpienia skutku w postaci narażenia uprawnionego na niemożność zaspokojenia potrzeb życiowych, karę tego rodzaju w wymiarze do 2 lat. Rozdział ten kończą rozważania dotyczące trybu ścigania za przestępstwo uchylania się od alimentów oraz przedawnienia karalności.

Rozdział VII poświęcono zasadom wymiaru kary oraz środków probacyjnych z perspektywy przestępstwa uchylania się od alimentów. We wstępnej części zawarto rozważania dotyczące normy art. 58 k.k., która ustanawia zasadę prymatu kar wolnościowych, z perspektywy jej wpływu na sprawców analizowanego występku. Dalej odniesiono się do wzajemnej relacji pomiędzy normą art. 59 k.k. usytuowanej w części ogólnej Kodeksu karnego, a odstąpieniem od wymierzenia kary uregulowanym w § 5 art. 209 k.k. i dodanym do niego w wyniku nowelizacji z 2017 r. Analizą objęto również skutki zastosowania obu instytucji, tak w aspekcie materialnym jak i procesowym. Wiele uwagi poświęcono wpływom ustawy

nowelizującej z 2015 r., na zastosowanie środków probacyjnych w postaci warunkowego umorzenia postępowania i warunkowego zawieszenia wykonania kary w przypadku przestępstwa niealimentacji. Skoncentrowano się też na braku zasadności stosowania względem sprawców uchylających się od alimentów, środków i obowiązków o charakterze majątkowym. Rozdział ten kończą rozważania dotyczące stosowania systemu dozoru elektronicznego oraz wnioski końcowe.

Dwa końcowe rozdziały (VIII i IX) ukazują statystyczny obraz przestępstwa niealimentacji z perspektywy funkcjonowania ustawy z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów oraz zasad wymiaru kary i środków kompensacyjnych, w zestawieniu z ogółem prawomocnych skazań za wszystkie przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego. Analiza statystyczna ma na celu przedstawienie zmian dokonanych dwiema ustawami nowelizującymi Kodeks karny: pierwszej - z 2015 r. oraz drugiej - z 2017 r. w związku z zasadniczymi celami, jakie postawił przed nimi polski ustawodawca. Nowelizacja z 2015 r. miała doprowadzić do spadku liczby bezwzględnie orzekanej kary pozbawienia wolności i spadku wskaźnika warunkowych zawieszonych wykonania kary pozbawienia wolności, przy wzroście częstotliwości stosowania kar o charakterze wolnościowym. Celem drugiej z nich, stał się wzrost skuteczności egzekucji świadczeń alimentacyjnych, poprzez zaniechanie przerzucania ciężaru utrzymania osób uprawnionych na organy państwa.

Rozdział VIII zawiera analizę danych statystycznych, stanowiących odzwierciedlenie realizacji ustawy z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. W pierwszej kolejności przedstawiono informacje pozyskane z oficjalnych źródeł oraz baz danych Ministerstwa Rodziny i Polityki Socjalnej, a następnie dane dotyczące egzekucji świadczeń alimentacyjnych ze stanowiska Najwyższej Izby Kontroli. W końcowym fragmencie rozdziału dokonano analizy danych ujawnionych w raportach Biura Informacji Gospodarczej i Centrum Badania Opinii Społecznej. Wszystkie informacje pozyskane od wymienionych instytucji, służyły ocenie efektywności wprowadzonych przez ustawodawcę zmian w zakresie wzrostu egzekucji świadczeń alimentacyjnych.

W rozdziale IX zaprezentowano dane dotyczące skuteczności nowych regulacji prawnych, wprowadzonych ustawami nowelizującymi z 2015 r. i z 2017 r., posługując się techniką ilościową w postaci liczb bezwzględnych i wskaźników procentowych. Ukazują one obraz statystyczny wymiaru kar, grożących za występki z art. 209 k.k. w ogólnej strukturze skazań, a także liczbę warunkowych zawieszonych wykonania kary pozbawienia wolności. We wstępnej części rozdziału przedstawiono dane odnoszące się do nieprawomocnych

i prawomocnych decyzji procesowych, wydawanych w postępowaniu przygotowawczym według sposobu jego zakończenia. Dla zobrazowania skali zjawiska uchylania się od alimentów, dane te zestawiono z ogółem prawomocnych skazań za występki z art. 209 k.k. Dalej dokonano analizy rodzaju stosowanych kar i środków kompensacyjnych za przestępstwo niealimentacji, uwzględniając przy tym kary odbywane w systemie dozoru elektronicznego. W końcowym fragmencie rozdziału skoncentrowano się na danych odzwierciedlających zatrudnienie skazanych, osadzonych w zakładach karnych, przyczynach ich niezatrudnienia oraz wysokości miesięcznych rat przekazywanych uprawnionym do alimentów. Przedmiotowy rozdział zamyka syntetyczne podsumowanie wyników dokonanej analizy, które – biorąc pod uwagę cel nowelizacji z 2015 r. oraz z 2017 r. – nie przedstawiają się optymistycznie, wykazując niską skuteczność rozwiązań prawnych uregulowanych w obu wymienionych ustawach w zakresie redukcji zjawiska niealimentacji i wzrostu skuteczności egzekucji świadczeń alimentacyjnych.

6. Wnioski rozprawy

Wnioski rozprawy, kierując się ich doniosłością i znaczeniem, można podzielić na trzy kategorie:

- 1) dotyczące zasadniczego celu badawczego,
- 2) dotyczące szczegółowych i dodatkowych celów badawczych,
- 3) sformułowane jako postulaty *de lege ferenda*, adresowane przede wszystkim do polskiego ustawodawcy.

Analiza rozprawy pod kątem jej celu zasadniczego (nadrzędnego), dotyczyła zasadności kryminalizacji uchylania się od alimentów, prowadząc do wniosku, że karnoprawna ochrona obowiązku alimentacyjnego, obok ochrony społecznej i cywilno-administracyjnej, jest niezbędna, a przy tym najbardziej skuteczna, nie stanowiąc li tylko nieadekwatnego obciążenia dla budżetu państwa w zakresie realizacji orzeczonych za analizowany występki środków represji karnej.

Celowi zasadniczemu służyła odpowiedź na pytania sformułowane w ramach celów szczegółowych, dotyczących analizy wybranych regulacji prawnych, a także danych statystycznych znajdujących odzwierciedlenie w przypadku przestępstwa uchylania się od alimentów. Pierwszy cel wiązał się z oceną skuteczności nowelizacji z 2015 r. i był zgodny

z przyjętymi przez ustawodawcę założeniami polityki karnej w zakresie zmiany struktury orzekanych kar, przy wyraźnej preferencji kar wolnościowych i spadku wskaźnika warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności. Drugi cel szczegółowy, miał prowadzić do oceny skuteczności uregulowań prawnych dokonanych ustawą nowelizującą art. 209 k.k. z 2017 r. w zakresie spadku liczby przestępstwa niealimentacji w ogólnej strukturze skazań oraz wzrostu skuteczności egzekucji świadczeń alimentacyjnych na rzecz uprawnionych. Zdefiniowanym powyżej celem szczegółowym, towarzyszyło wiele celów dodatkowych, znajdujących właściwy punkt odniesienia w toku dokonywanej analizy.

Pierwszy cel szczegółowy udało się zrealizować jedynie częściowo. W jego ramach odnotowano wzrost częstotliwości orzekania kar wolnościowych, a w szczególności kary grzywny do poziomu 34%, podczas gdy poprzednio, tj. do czasu nowelizacji Kodeksu karnego z 2015 r. wynosiła ona 20%. Podobną tendencję daje się zauważyć jeśli chodzi o karę ograniczenia wolności, której wskaźnik wzrósł z 11,9% do 28% w 2018 r. w strukturze prawomocnie orzekanych kar. Spadkowi uległa liczba kar pozbawienia wolności orzekanych prawomocnie za występki z art. 209 k.k., z 84,7% w 2000 r. do 22,8% w 2018 r. Odmienne kształtowała się statystyka w przypadku bezwzględnej kary pozbawienia wolności orzekanej za przestępstwo uchylania się od alimentów, gdyż w latach 2016 – 2018 nastąpił zdecydowany wzrost liczby kar tego rodzaju z 0,5% ogółu skazań na karę pozbawienia wolności w latach 2000-2015, do 9,1% w 2018 r. Częstotliwość stosowania warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności, wbrew prognozom ustawodawcy nie spadła, osiągając 9,4% (2018 r.) w ogólnej strukturze orzekanych środków probacyjnych, pomimo iż wcześniej (tj. w latach 2000-2016) wynosiła ona 5,1%. Nie osiągnięto również celu dotyczącego zmiany sposobu wykonania kar, a polegającego na wzroście zastosowania dozoru elektronicznego, gdyż o ile częstotliwość tego środka w latach 2016-2017 wyniosła około 36% ogółu skazań za występki z art. 209 k.k., to w roku 2018 odnotowano w tym zakresie spadek do poziomu 16,7%. Pomimo deklarowanego przez ustawodawcę odejścia od realizowanego dotychczas w polityce karnej założenia o represyjności „samej w sobie”, na rzecz kompensacji wyrządzonych szkód, celu tego nie osiągnięto, gdyż w przypadku przestępstwa niealimentacji wszelkie środki o charakterze majątkowym wydają się być chybione i nieskuteczne.

Drugi cel szczegółowy, nie został osiągnięty. Odpowiedź na pytania o realizację celów dodatkowych w postaci spadku liczby prawomocnych skazań za przestępstwo niealimentacji i wzrostu skuteczności egzekucji świadczeń alimentacyjnych, dostarczyła krytycznych ocen w tym zakresie. O ile w latach 2000–2015 średni wskaźnik postępowań wszczynanych

w sprawie o czyn z art. 209 k.k. wynosił 2% ogółu wszczynanych w tym okresie spraw, to w 2018 r. wyniósł on ponad 9%. Podobną tendencję odnotowano jeśli chodzi o liczbę stwierdzonych przestępstw, która w latach 2000–2015 stanowiła 51% wszczynanych postępowań, a w roku 2018 wzrosła do poziomu 81%. Znalazło to odzwierciedlenie w liczbie prawomocnych skazań za analizowany występki, który z 3,1% w latach 2016-2017, wzrósł do poziomu 15,3% w 2018 r. W ogólnej strukturze przestępstw, prawomocne skazania za niealimentację nigdy nie przekraczały do 2018 r. - 3%, a począwszy od tej daty, analizowany wskaźnik wzrósł do poziomu ponad 9%. Powyższe spostrzeżenia są aktualne jeśli chodzi o skuteczność egzekucji świadczeń alimentacyjnych i znajdują uzasadnienie w wysokości długu alimentacyjnego, który zamiast spadać, do końca 2020 r. sukcesywnie wzrastał. W 2017 r. jego wysokość opiewała na kwotę 11,3 mld zł, a w 2018 r. – 11,8 mld zł. Do początku 2021 r. utrzymywał się on na poziomie 13 mld zł.

Tytułem postulatów *de lege ferenda* zgłaszanych w obszarze prawa karnego, należy w ramach podsumowania opowiedzieć się za utrzymaniem dotychczasowego katalogu kar grożących za przestępstwo niealimentacji, przy wyraźnym przesunięciu akcentów na karę ograniczenia wolności i zmienionych zasadach jej odbywania. Preferowanym rozwiązaniem powinno być orzekanie kary ograniczenia wolności w możliwie długim wymiarze czasowym z obowiązkiem wykonywania odpłatnej pracy na cele społeczne, przy czym całość wynagrodzenia z tego tytułu, byłaby przekazywana na rzecz uprawnionych do alimentów. W drugiej kolejności powinna być orzekana kara grzywny, przy zmienionych zasadach jej egzekwowania i sposobie przeznaczania. Dochód z tego tytułu powinien być przekazywany bezpośrednio na rzecz ofiar przestępstwa, zasilając budżet osób uprawnionych do alimentów, nie zaś budżet Skarbu Państwa. Oprócz tego, należy rozważyć zasadność orzekania świadczenia pieniężnego w kwocie nie niższej niż 5000 zł, a w razie ponownego skazania za to samo przestępstwo, w kwocie nie niższej niż 10.000 zł. Kwota pozyskana w ten sposób powinna - w razie skazania za występki z art. 209 k.k. - zasilać wprost budżet pokrzywdzonych, nie zaś Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym czy Pomocy Postpenitencjarnej, jak nakazuje norma art. 43a § 2 k.k. Jednym z dedykowanych do polskiego projektodawcy postulatów, stało się utrzymanie kary pozbawienia wolności w dotychczasowym kształcie normatywnym z zastrzeżeniem, że każdy osadzony miałby nie tylko pierwszeństwo w podejmowaniu zatrudnienia ale wręcz prawny obowiązek pracy zarobkowej w zakładzie karnym, przy czym wynagrodzenie z tego tytułu byłoby w całości przekazywane osobom uprawnionym do alimentów. Na skazanych by nakładano obowiązek poddania się terapii, skierowanej na

aktywizację zawodową i wypracowanie prawidłowych postaw społecznych oraz resocjalizację, ze szczególnym uwzględnieniem negatywnego podejścia do zjawiska uchylania się od alimentów w przyszłości. Pośród postulatów *de lege ferenda* w zakresie innych dziedzin prawa niż prawo karne, najważniejsze okazały się propozycje, dotyczące wzmocnienia uprawnień komorników sądowych w zakresie egzekucji z majątku dłużnika alimentacyjnego oraz te, które nakładają na notariuszy, dodatkowe obowiązki przy dokonywaniu poszczególnych czynności prawnych.

Zawarte w rozprawie wyniki dokonanej analizy oraz badań w pełni uzasadniają wniosek, że model odpowiedzialności za przestępstwo uchylania się od alimentów powinien zostać zmieniony poprzez modyfikację kształtu normatywnego art. 209 k.k., w tym odpowiednich przepisów ustaw dodatkowych, realizujących ochronę obowiązku alimentacyjnego na gruncie pozakarnym. Realizowany obecnie model odpowiedzialności karnej, nie spełnia elementarnego założenia o prawidłowej i skutecznej interwencji prawnokarnej, a obowiązująca regulacja nie zmierza do osiągnięcia zasadniczego celu w postaci właściwego zabezpieczenia potrzeb materialnych uprawnionych, przy zaniechaniu przerzucania obowiązku alimentacyjnego na organy państwa. Pomimo ciągłych zmian w obrębie wielu dziedzin prawa (karnego, cywilnego, administracyjnego), mających prowadzić do widocznego spadku zjawiska niealimentacji, przestępstwo to stanowi wciąż jedno z poważniejszych patologicznych zjawisk społecznych. Zamiast spadać, liczba sprawców tego występku rośnie, a wraz z nią także rośnie kwota długu alimentacyjnego (na początku 2021 r. kwota ta wyniosła 13 mld złotych), przy czym podejmowane w tym zakresie wysiłki legislacyjne okazują się niewystarczające. Skala zjawiska niealimentacji, pomimo wyeliminowania znamienia „uporczywości” na rzecz obiektywnego kryterium kwotowo-czasowego oraz wprowadzenia dwóch, nieznanych dotychczas w przypadku występku z art. 209 k.k. instytucji: niepodlegania karze (art. 209 § 4 k.k.) oraz odstąpienia od jej wymierzenia (art. 209 § 5 k.k.), ulega dalszej eskalacji.

Kierując się nieskutecznością przyjętych rozwiązań prawnych, co pokazują wyniki przeprowadzonej analizy i badań, wybór tematu pracy był inspirowany przede wszystkim potrzebą udzielenia odpowiedzi na pytania dotyczące przyczyn wzrostu przestępczości skierowanej przeciwko zabezpieczeniu materialnych potrzeb rodziny i wskazania środków przeciwnych, pozwalających na możliwie skuteczną walkę z jego negatywnymi skutkami.

W rozprawie uwzględniono stan prawny na dzień 31 października 2021 roku.

Wrocław, dnia 03.01.2022 r.

...Katarzyna...Jarnowska